

Závodi Szilvia



## A KATONATISZTI CSALÁDOK LAKÁSVISZONYAI A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN<sup>1</sup>

A lakhatás, a lakás- és otthonkultúra csak egyik aspektusa az életmódvizsgálatnak, mégis pontosan jellemzi a társadalmi rétegeket. A ház és lakás mindig is számos szükségletet elégített ki, védelmet nyújtott, biztosította a családi élet intim szféráját. „*A lakás életmód jellemző és minősítő jelentőségét éppen az adja meg, hogy emberi alaptevékenységek egyesülnek és tárgyiasulnak benne: az önfenntartó vegetatív, a célracionális alkotó-termelő és a kultikus-szimbolikus tevékenységek. Így a lakóház legegényibb tervezése és használata ellenére is mindig közösségi alkotás, amely az elsődleges létszükségletet kielégítő funkciója mellett fontos gazdasági, közösség-szervezési és higiéniai szerepet is betölt, kor- és rétegjellemző technikai készségeket, társadalmi és esztétikai értékeket hordoz.*”<sup>2</sup>

A katonatiszti családok lakásviszonyainak vizsgálatánál figyelem be kell venni néhány szempontot. Ez a foglalkozása által kiválasztott társadalmi csoport egy jelentős nagyságú, de igen heterogén halmaz. Ugyanis az életkörülmények – benne a lakhatás és lakásviszonyok – vizsgálatánál mindenképpen tekintettel kell lenni arra, hogy a tisztii réteg távolról sem volt egységes. Teljesen más életformát tett lehetővé a tisztii pályán éppen elinduló hadnagy és egy – a teljes életét a hadseregben eltöltött – vezérkari tiszt anyagi helyzete, de jelentős különbségek jelentkezhetnek az ország különböző területein elhelyezkedő helyőrségekben szolgálók között is. Szem előtt kell tartani, hogy „*a katonaszemély – csakúgy, mint más – éli mindennapi életét. Alszik, eszik, öltözködik, tevékenykedik, lakik, csak éppen mindenkor az adott körülmények szerint. Ugyanakkor a katonának is vannak érzelmi megnyilvánulásai: szeretet, örül másokhoz hasonlóan. Ő is gondoskodik családjáról, örömet lel gyermekeiben, vannak egyéni kedvtelései. Életmódja kitörölhetetlenül magán viseli társadalma létviszonyainak nyomait, osztályt, vagy társadalmi rétege életmódjának jellemzőit. Minthogy egyéniség, életmódját ugyanakkor ismétölhetetlenül egyéni vonásokkal is felruházza. Ez már azért is lehetséges, mert az életmódminták egyéni kombinációinak száma elméletileg (és gyakorlatilag) végtelen.*”<sup>3</sup>

A tanulmányban bemutatott időintervallum igen tág, a 20. század első fele (1900-tól 1945-ig). Talán meglepő, hogy nem fejeződik be vagy nem kezdődik

1 Az alábbi tanulmány az *Életmód, életkörülmények és mentalitás a magyar katonatiszt-családoknál a 20. század első felében* című PhD-értekezés (2012) egy fejezetének kibővített, átdolgozott változata.

2 Polgári lakáskultúra a századfordulón. Szerk. *Hanák Péter*. Budapest, 1992. 5. p.

3 *Nagy Emil*: Életmód, katonai életmód. Budapest, 1982. 74. p.

el a politika- és eseménytörténetben oly fontos első világháború végénél vagy az 1920-as éveknél. Ennek az a magyarázata, hogy a magyar társadalom az 1918 utáni új viszonyok közé úgy lépett, hogy örökölt belső szerkezetében nem következett be gyökeres átalakulás.<sup>4</sup> A későbbi változások pedig az alapokat nem érintették. A különböző, magasabb társadalmi osztályok megmaradtak az alattuk elhelyezkedő rétegek ideáljának, emelkedésük céljának. Továbbra is igyekeztek átvenni életmódjuk külsőségeit még akkor is, ha nem volt meg mögötte a tartalom.

1922 januárjában létrejött az új hadsereg, a Magyar Királyi Honvédség, amely arculatában törekedett a magyar hagyományok megjelenítésére, ugyanakkor természetes módon az egykori császári és királyi haderő mintáit is követte. A Magyar Királyi Honvédség szabályzatai, kiképzése, de még egyenruhája is feltűnő hasonlóságot mutatott az 1918 előtti osztrák–magyar hadseregben alkalmazottakkal. Hogy Deák Istvánt idézzem: „*Mindenütt kísértett a Habsburg múlt*”.<sup>5</sup>

A tisztikar a kiegyezés után a nemesi életformától távolodva egyre inkább közeledett a középosztályéhoz, a középosztály pedig magatartásában, életformájában sok tekintetben igazodott a tisztikarhoz. Külső mutatók alapján a dolgozat korszakának magyar középosztályi minimumát Weis István határozta meg: „*Legalább három szobás lakás [...] Háztartási alkalmazott vagy legalább bejáró tartása és ekként a családanyának, a feleségnek a legdurvább munkáktól megkímélése; a családfőnek bizonyos élethivatáshoz tartozása. [...] Döntő jelentőségű ugyanis a családfő iskolai képzettsége és a gyermekek iskoláztatása [...]*”.<sup>6</sup> A hadsereg a Weis-féle kritériumokkal nagyjából azonos tiszt életformát követelt meg.

A katonatiszti családok életmódjának meghatározó bázisa – mint minden más esetben – az anyagi helyzet volt, ami nem azonos a családfő fizetésével. A tiszt fizetés nagyjából hasonló lehetett a közalkalmazottakéhoz, amely a korabeli viszonyokhoz képest nem volt kevés. Az anyagi helyzetre tett panaszok fő oka az volt, hogy a tiszttól és családjától olyan életvitelt és külsőségeket követelt meg a társadalom és a hadsereg, amelyek nem álltak arányban a fiatal és a családostisztek fizetésével. Az állam katonatisztszjeinek pénzben csak szolgálatuk egyik felét tudta (vagy akarta) megfizetni, a másik felét eszmei megbecsülésben, címek, rangok, rendjelek formájában honorálta. A tiszt megkülönböztetett társadalmi státust élveztek, a tiszt kaszt lényegében társadalmon felül állt.

A középosztályi létforma jegyei közül a megfelelő lakásnak és berendezésének vizsgálata a legnehezebb a klasszikus történeti források segítségével. Annak vizsgálatához, hogy volt-e a tiszt családok otthonaiban olyan elem vagy jelleg, ami a családfő foglalkozására utal, más források – tárgyak, fényképek, elbeszélések – bevonására van szükség.

A katonatiszti családok életmód-vizsgálatának forrásbázisát kettősség jellemzi. A két világháború közötti időszak életmódjára vonatkozó adatok bőséggel állnak rendelkezésre. Írott és képi források, tárgyak, írott és szóbeli visszaemlékezések teszik lehetővé az időszak hétköznapjainak megismerését.

4 L. Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918–1945. Debrecen, 1995. 182. p.

5 Deák István: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztszjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918. Budapest, 1993. 7. p.

6 Weis István: A magyar társadalom. Budapest, 1930. 117–118. pp.

Természetesen minden forrást kritikával kell kezelni, hiszen még nagy mennyiség mellett is kérdéses, mennyire megbízhatóak ezek a bázisok. Emellett azonban az a főprobléma, hogy a bőséges forráslehetőségek közül közvetlenül nagyon kevés vonatkozik a katonatisztek és családjaik körülményeire. Ezért kell nagyon vigyázni a kutatói preconcepciókkal és ügyelni arra, hogy milyen adatokból általánosítsunk, ha ezt egyáltalán megtehetjük.

### Kutatástörténet, források és módszertan

Ha valaki a 20. század első felének magyar katonatisztjeivel kíván foglalkozni, alapirodalomként nyúl Deák István *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918* és Hajdu Tibor *Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei*<sup>7</sup> című könyveihez. A Horthy-kori tiszték megismeréséhez Szakály Sándor könyvei és tanulmányai adnak segítséget. Mindhárom kutató munkái a hadsereg fejlődéstörténetére, illetve a katonatiszti pálya felvázolására helyezték a hangsúlyt.<sup>8</sup> Deák István és Hajdu Tibor monográfiáikban szántak egy-két fejezetet a tiszték életkörülményeire, családi életükre. Deák Istvánnál külön fejezetek foglalkoznak az ezredélettel, a megélhetési gondokkal, a házassággal, családdal és a nyugdíjasokkal. Hajdu Tibor különálló részt szentelt a tisztí életmódnak *Tisztikar és középosztály – a tisztí ideál és életforma* címmel. A későbbi időszak tisztí életmódjának tanulmányozásához Szakály Sándor kutatásai adnak támpontot. Az úgynevezett elitkutatáshoz kapcsolódó, annak részét képező, a két világháború közötti Magyarország hadseregének felső vezetésére, a katonai elitre vonatkozó kutatási eredményei számos formában megjelentek. A hosszabb-rövidebb időszakot felölelő könyvek, tanulmányok<sup>9</sup> kitérnek a tiszték magánviszonyaira is: családi állapotra, családra, anyagi helyzetre és jövedelemre. A katonák és a politika viszonyából kiindulva vázolja fel a tiszték erkölcsi és az anyagi helyzetét, illetve összehasonlításokat tesz az azonos társadalmi helyzetben lévő csoportok jövedelemviszonyait illetően.<sup>10</sup>

A két világháború közötti tisztí réteggel foglalkozik Mikics Lajos *Politika, úriság és becsület Horthy tisztikarában* című tanulmánya,<sup>11</sup> ami a Művelődési Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztály gondozásában jelent

7 Deák: i. m.; Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei*. Budapest, 1999.

8 „A magyar katonatiszt” (1848–1945). Szerk. Hajdu Tibor. Budapest, 1989.

9 Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Budapest, 1987. vagy Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés társadalmi és anyagi helyzete, 1919–1945*. In: *Hajdu*: 1989. i. m. 85–112. pp.

10 Szakály Sándor: *Politizáló hadsereg? História*, 1984. VI. 5–6. szám, 48–51. pp.; Szakály Sándor: *A katonai elit az ellenforradalmi Magyarországon*. In: Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Budapest, 1991. 32–47. pp.; Szakály Sándor: *Erkölc, politika és nemzettudat a volt magyar királyi honvédség tisztikarában*. In: Szakály Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban*. Budapest, 1999. 20–42. pp.; Szakály Sándor: *A katonai elit Magyarországon 1919–1945*. Korunk, 2009. 20. évfolyam, 3. szám, 67–70. pp.

11 Mikics Lajos: *Politika, úriság és becsület Horthy tisztikarában*. Budapest, 1981.

meg.<sup>12</sup> Mikics Lajos a becsületügyi iratanyag szociológiai igényű feldolgozásával mutatja be a hadsereg tisztikarát.<sup>13</sup> Kutatása középpontjába a hadsereg és tisztikarának politikai szerepét és különleges helyzetét helyezi. A kötet két fejezetre oszlik. A munka első fele történeti áttekintés, amely a Monarchia hadseregének néhány, általános vonását mutatja be, a hadsereg megalakulását, katonai és politikai szerepvállalását ismerteti. A második fejezet foglalkozik a tanulmány témáját érintő kérdésekkel, mint a tisztikar társadalmi helyzete és a tisztői becsület fogalma, védelme. Mikics Lajos erőteljesen támaszkodik Pataki István *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921* című könyvére, átvéve annak megállapításait.<sup>14</sup>

Néhány kutatási eredmény a későbbi időszak katonai életmódkutatásaiból is megjelent, mint például Nagy Emil könyve.<sup>15</sup> A munka a szocialista életmód kialakulására és fejlődésére tette a hangsúlyt, a katonára mint egyénre fókuszálva. Három nagy fejezetében kifejti az életmód klasszikus fogalmát, külön részt szánva a szocialista életmódnak. A második részben a katonai életmód társadalmi vonásait, szociológiai jellemzőit és a vizsgálati módszereket mutatja be. Az utolsó fejezetben a szocialista és a nyugati hadseregekben folytatott életmódkutatások elemzése szerepel, valamint a magyarországi katonaszociológiai kutatások életmód-vonatkozású eredményei.

A mai viszonyokkal foglalkozik *A tiszt. Szolgálat és hivatás* című kiadvány,<sup>16</sup> ami egy történeti összefoglaló résszel kezdődik és betekintést enged a Magyar Honvédségben szolgáló tisztek helyzetére és a velük szembeni elvárásokra. Külön fejezet mutatja be a tisztek társasági és családi életét.

A katonatiszti családok lakhatásával és lakásviszonyaival egyik fent említett mű sem foglalkozott. Mint ahogy kifejezetten a 20. század első felének katonatiszti életkörülményeit, életmódját és mentalitását bemutató tanulmány sem készült eddig. A téma feldolgozásához kézenfekvően adódott, hogy – amíg ez még lehetséges – éljek az interjúzás nyújtotta forrásképző lehetőségekkel. Segítségemre voltak a különböző – két világháború között működő – katonaiskolák volt növendékeiből alakult bajtársi szövetségek. Már az interjúk során kiderült, hogy sok esetben kell majd szigorú kritika alá vennem az elhangzottakat.<sup>17</sup> Gyakran vettem azt észre, hogy az interjúalanyaim nem arról beszélnek, hogy náluk mi volt a helyzet, hanem hogy mit gondolnak arról, milyennek kellett volna lennie. Például nem azt írták le, hogy nézett ki a lakásuk, hanem arról kezdtek beszélni, milyen volt – az olvasmányaimból általam is ismert – ideális otthon. A másik tapasztalat az volt, hogy – korukból adódóan – leginkább csak a gyermekeveikről tudtak úgy mesélni, hogy át is élték azt. Ez sok esetben az 1940-es években volt,

12 Mikics Lajos kötete 1981 decemberében jelent meg, így természetesen – főleg az első rész – nem mentes a korszak ideológiai hatásaitól.

13 Szakály Sándor: Mikics Lajos: Politika, úriság és becsület Horthy tisztikarában. In: Szakály Sándor: Múltunkról – kritikusan? Katonákról, történelemről, önmagunkról III. Budapest, 38–42. pp. Hiv. r.: 38. p.

14 Szakály: 2005. i. m. 39. p.

15 Nagy: i. m.

16 *A tiszt. Szolgálat és hivatás*. A magyar tisztek könyve. Szerk. Tóth Csaba. Budapest. 1998.

17 Vö.: Vértesi Lázár: Oral History. A szenttanúként elbeszélte történelem lehetőségei. *Aetas*, 2004. 19. évfolyam, 1. szám, 158–172. pp.

tehát az általam vizsgált korszak végén. Kritikai megfigyeléseim miatt és mellett azonban egyre jobban beleástam magam az oral history-n kívül a klasszikus történeti forrásokba és világossá vált, hogy a kutatást főleg az utóbbiakra kell alapoznom és az interjúk során szerzett információk kiegészítői lesznek a történeti forrásokból származó információknak. A kutatási témát tekintve tehát biológiai okok miatt „elkésett” az oral history.

Az interjúzásnak azonban lett egy „mellékhaszna”. A családi archívumokból forrásokhoz: iratokhoz és fényképekhez jutottam. A családtagoknál ugyanis sok esetben az ügyintézés teljes vagy teljesebb anyaga megmaradt, ez sokszor nem volt elmondható a levéltárakban, kéziratárakban őrzött anyagokról. A fényképek pedig azért lettek igen lényegesek, mert az életmód szempontjából fontos fotók (még) nem kerültek be a közgyűjteményekbe. Sok esetben ennek az is a magyarázata, hogy a tulajdonosok nem tudják, ilyen típusú képek iránt is van érdeklődés és melyek azok a fotók, amelyeknek történeti forrásértéke van a témát kutató szakemberek számára.

A katonatisztek életét szinte minden téren uralta a hadsereg. Bizonyos időközönként megújuló szabályzatok írták elő, mit kell tenniük vagy mit tehetnek. Miniszteri rendeletekkel adták ki a szabályzatokat és azokkal is módosították egyes pontjait. Azonos betűvel és számmal jelölték az azonos témájú szabályzatokat. Mindezek mellett nagyon jól kiaknázható forrásnak bizonyultak azok a kortárs segédkönyvek, amelyek a tisztek életét voltak hivatva megkönnyíteni.

A Honvédelmi Minisztérium (HM) Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárban a tiszti családokra és életmódjukra vonatkozó adatok a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium iratanyagában találhatóak. A lakhatásra és lakásviszonyokra leginkább a HM 11. osztály (laktanyák, lő- és gyakorlóterek építkezése, átalakítása és karbantartása; lakberendezési tárgyak ügyei; elhelyezési ingatlanok nyilvántartása), a HM 13. osztály (tisztek nősülési ügyei) és a Honvédségi Jóléti Alap (a honvéd tiszti- és altisztikar jólétét szolgáló ügyek) anyagában lehet információkat találni. Mikrotörténeti kutatásoknál elengedhetetlen a tiszti személyügyi anyagok és anyakönyvek használata.

A házassági iratok (a HM 13. osztály – tisztek nősülési ügyei) között szereplő bajtársi kérdőívek egyik tétele a leendő házaspár lakására vonatkozik, így ezeket szerettem volna felhasználni a tiszti családok lakásaival felmerülő kérdések megválaszolására. Azonban ezek a kérdőívek – főleg a szempontjaimhoz mérten – nagyon szűkszavúak. Viszont a házassági anyagban találtam különböző nyilatkozatokat arról, hogy az ifjú pár hová és milyen lakásba fog költözni. A kialakítandó otthon szempontjából figyelembe kellett venni azokat a becslési jegykönyveket, amelyek abban az esetben készültek, ha a házassági óvadéktőkét<sup>18</sup>

18 A kaució az a rendfokozatonként megállapított összegű pénzbiztosíték, amelyet a nősülni szándékozó katonatisztek biztosítani kellett, hogy a kamatok, illetve a jövedelmek lehetővé tegyék a tiszti család rangjához méltónak tartott életmódot. *Závodi Szilvia*: A katonatiszti házasságkötések szabályozása a 20. század első felében. *Folia Historica*, XXIV. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve 2005–2006. Budapest, 2006. 115–130. pp.; *Závodi Szilvia*: A százados, a hentes és a nő – Házassági bonyodalmak a XX. század első felében. Peremirát. Köszöntő írások Makai Ágnes 70. születésnapjára. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) különszám, 301–312. pp.

a menyasszony családja egy ingatlant megterhelve biztosította. Néhány esetben a kíséző iratokból az is kiderült, hogy a házaspár majd a felbecsültetett épületben, házban fog lakni. Így a jegyzőkönyvek segítségével képet kaphattam arról, milyen volt ezeknek a házaknak a felépítése, beosztása, tetőzete, padozata, komfortfoka. Ezek a dokumentumok azonban a berendezést illetően nem nyújtottak segítséget, ennek feltárásához más forrásokat kellett keresni.

Az interjúkban a legtöbb esetben a lakásberendezést illetően általános válaszokat kaptam, és igen kevés fénykép maradt fenn bizonyíthatóan tiszti lakásokról. A levéltári iratok, főleg a honvédelmi minisztérium 11. osztályának dokumentumai elsősorban építkezésekről, átalakításokról, ingatlanokról szóltak. Az osztály ügykörébe tartoztak ugyanis a laktanyák, lő- és gyakorlóterek építkezései, átalakításai és karbantartása, a lakberendezési tárgyak ügyei és az elhelyezési ingatlanok nyilvántartása. Az osztály anyagában megtalálható házirendek, alaprajzok, berendezési tárgyakkal kapcsolatos levelezések szolgálnak forrásbázisul abban, hogy megismerhető legyen, milyen körülmények között életek a tisztek és hozzátartozóik. De ez még így is elég kevés adatot jelent! Így abból a feltételezésből kellett kiindulnom, hogy egy állászerű,<sup>19</sup> tiszti lakásnak meg kellett felelnie egy középosztályi lakástól elvártaknak. Ehhez azonban tudni kell, milyen is egy középosztály számára megfelelő lakás, amelynek megismeréséhez bősséggel állnak rendelkezésre mind kortárs kiadványok, mind történeti munkák. A korabeli lakások megismerésének – közismerten fontos – elsődleges forrásai a lakásleltárak lennének, de ilyet a levéltári kutatásaim során nem találtam és az interjúalanyaim sem tudtak ilyen típusú dokumentum létezéséről. Szóba jöhettek volna még végrendeletek is, de a tisztekkel kapcsolatban ilyenre sem bukkantam, bár a Szolgálati Szabályzat függelékének harmadik mellékletében külön kitér a honvédegyének végrendelezéseire.<sup>20</sup> A beszállásolási törvény nyújtott némi támpontot ahhoz, mi volt egy tiszti szállás esetén a minimálisan elvárt berendezés. A tárgyi források köréből néhány fénykép és múzeumi tárgy utal csak arra, hogy milyen egyedi berendezési forma, vagy díszítés jelent meg egy olyan lakásban, ahol katonatiszt volt a családfő.

### A katonatiszti lakhatás törvényi szabályozása

Ahhoz, hogy a tiszti családok lakásviszonyait korszakunkban megismerhessük, először azt kell megvizsgálni, hogy maga a katonatiszt milyen körülmények között lakott korábban. A 19. század közepén a helyőrségbe újonnan érkezett tisztek számára általában laktanyában lévő lakást és tisztiszolgát ajánlottak fel, azonban ezek a lakások alig vagy egyáltalán nem voltak berendezve. Ez a helyzet 1851-ben kezdett megváltozni, mikor császári parancsra a lakásokat ággyal, ágyneművel, takarókkal, egy szekrénnel, egy komóddal, két asztallal és négy

19 Az állászerűség tulajdonképpen a katonatiszti pálya és társadalmi helyzet által megkívánt életvitelt jelentette. Belefoglalva a kötelezettségek megvalósítását lehetővé tevő anyagi helyzetet, illetve lakáskörülményeket, műveltséget stb. (iskolázottság, családi viszonyok).

20 A–32. jelzetű szolgálati szabályzat, 437–440. pp.

székek szerelték fel. Éjjeliszekrény, tükör, mosdóállvány, vizeskancsó, ivópohár és éjjeliedény is szerepelt a kötelező berendezési tárgyak listáján. Mivel azonban a korszak laktanyái elsősorban erődjelleggel épültek, a lakások többnyire dohosak és sötétek voltak. Lakhatás szempontjából javulás az 1870-es években kezdődött, amikor elindult a laktanya-építési program. A viszonylag világos, tágas és higiénikus épületekben a tiszti lakásokban is jelentősen javultak az életfeltételek. Mégis azok a tisztek, akik megengedhették maguknak, a városban béreltek szobát vagy lakást.<sup>21</sup>

A katonatisztek lakhatási problémáira többféle megoldás létezett. A havidíjasok és családjaik elhelyezését az 1879. évi XXXVI. törvénycikk szabályozta. A lehetőségekhez mérten laktanyákban kellett elhelyezésüket kialakítani, illetve úgynevezett természetbeni (szolgálati) szállást kellett biztosítani, amelyre a közigazgatási hatóságot kötelezték. Amennyiben nem volt lehetőség erre, úgy a katonák illetékeszerű lakbér-illetményt kaptak, amelyből szállásukat önmaguk bérelhették. Ha a helyőrség területén nem volt megfelelő minőségű vagy mennyiségű bérlemény, akkor a helyhatóságnak kellett megfelelő helyiségeket biztosítani.

1. táblázat: Kimutatás a havi fizetéses katonai személyeknek, állandó beszállásolásnál járó szállásilletményeiről, a mellékszükségletekkel együtt

<i>Napdíj- osztály</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Szoba</i>	<i>Kamara</i>	<i>Konyha</i>	<i>Padlás</i>	<i>Fakamara</i>
I.	Tábornagy	8	2	2	1	1
II.	Táborszernagy, lovassági-tábornok, tengernagy	7	2	2	1	1
III.	Altábornagy, altengernagy	6	2	1	1	1
IV.	Vezérőrnagy, ellentengernagy	5	2	1	1	1
V.	Ezredes, sorhajó-kapitány	5	1	1	1	1
VI.	Alezredes, fregatt-kapitány	4	1	1	1	1
VII.	Őrnagy, korvett-kapitány	4	1	1	1	1
VIII.	Gyalog-, lovas-százados, sorhajó-hadnagy	3	1	1	1	1
IX.	Főhadnagy, sorhajó-zászlós	2	–	1	1	1
X.	Hadnagy	1	–	1	1	1
XI.	Tengerészapród, tengerész-jelölt, Porkolábok, tengerész-szolgák	1	–	1	1	1
XII.	Egyik napdíj-osztályzatba sem sorozott, azonban havi fizetést élvező katonai személyek és a hadsereg szolgái közül minden házast, vagy közösen két nőtelen, vagy ha ezen csoportozatból, csupán egy nőtelen személy volna beszállásolandó, ezt egyedül is megilleti	1	–	1	1	1

21 Deák: i. m. 126. p.

A lakbér illetmény kiszabását a G-10-es számú Illetményszabályzat tartalmazta. Ezt az összeget ugyanúgy számolták ki, mint a hivatásos tisztek rendszeres illetménye legfőbb összetevőjét, a havidíjat. A lakbér illetményt tehát – a rendfokozat mellett – rangosztályok<sup>22</sup> szerint és havidíjfokozatok<sup>23</sup> megállapítása mellett eleinte évente szabták ki, s ennek megfelelően közölték, de mindig negyedévenként fizették ki: februárban, májusban, augusztusban és novemberben. Később negyedéves vagy havi bontásban szerepeltek az összegek a tájékoztató táblázatokban. 1918-ig 12 lakbérosztályhoz tartozó állomáshelyet jelöltek meg, külön szerepelt Bécs és Budapest. Az első világháború után egészen 1945-ig megmaradt a hat lakbérosztályhoz tartozó állomás, csak a hozzájuk kapcsolt és központilag meghatározott települések száma és besorolása változott. Különbséget tettek a kiutalandó összeg nagyságát illetően a tiszti családok létszámát tekintve. A családi pótlék összege volt az iránymutató, a nagyobb családok nagyobb összegű lakbérpótlékot kaptak.

22 A rangosztályokat a Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára I. rész 1. melléklete sorolta fel. Lásd: A magyar kir. honvédség és a cs. és kir. közös hadsereghez tartozó egyének, állománycsoportok, rendfokozatok (rangosztályok) és szolgálati viszonyok szerint. In: A-32. jelzetű szolgálati szabályzat, 415–433. pp.

23 A havidíjfokozatok megállapítása az egyes rendfokozatok keretén belül, a magasabb havidíjfokozatokba való besorolás az alacsonyabb havidíjfokozatban eltöltött 3 év (hadnagyi rendfokozatban 2 év) után történt meg.

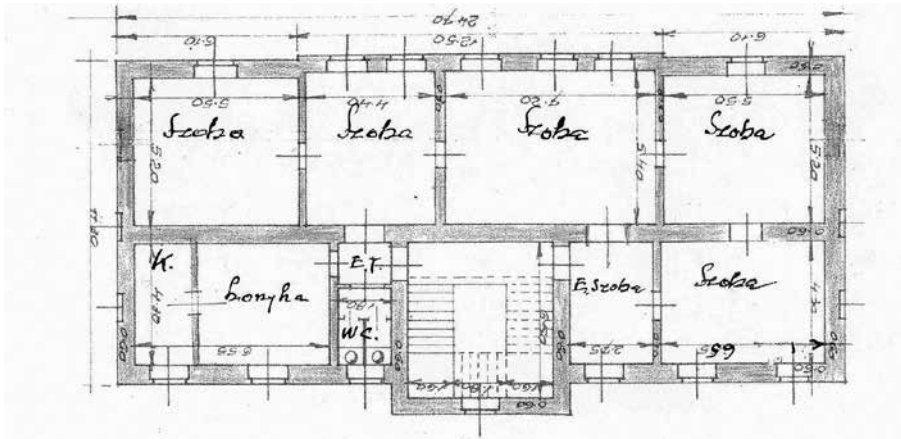


2. táblázat: A lakbér illetmény alakulása 1928-ban

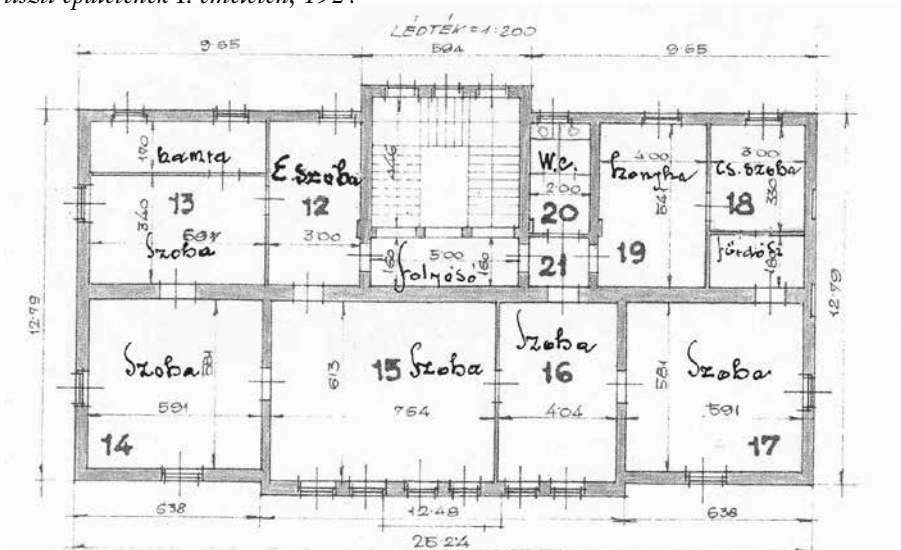
Rang-osztály	Rend-fokozat	Az negyedévi lakbérilletmény az											
		1. <sup>24</sup>		2. <sup>25</sup>		3. <sup>26</sup>		4. <sup>27</sup>		5. <sup>28</sup>		6. <sup>29</sup>	
		a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)	a)	b)
I.	Tábornagy	Ez idő szerint nincs megállapítva.											
2.	Gyalogsági tábornok	854	771,25	768,50	694,25	683	617	597,75	539,75	512,25	462,75	427	385,50
3.	Altábornagy	771,25	688,75	694,25	619,75	617	551	539,75	482	462,75	413,25	385,50	344,25
4.	Tábornok	716,25	633,50	644,50	570,25	573	506,75	501,25	443,50	429,75	380	358	316,75
5.	Ezredes	619,25	523,25	557,75	471	495,75	418,75	433,75	366,25	371,75	314	309,75	261,50
6.	Alezredes	578,50	468,25	520,50	421,50	462,75	374,50	404,75	327,75	347	281	289,25	234
7.	Őrnagy	468,25	413,25	421,50	371,75	374,50	330,50	327,75	289,25	281	247,75	234	206,50
8.	Százados	413,25	330,50	371,75	297,50	330,50	264,25	289,25	231,25	247,75	198,25	206,50	165,25
9.	Főhadnagy	303	247,75	272,50	223	242,25	198,25	212	173,50	181,75	148,75	151,50	123,75
10.	Hadnagy	247,75	220,25	223	198,25	198,25	176,25	173,50	154,25	148,75	132	123,75	110
XI.	Zászlós												

- 24 1. lakbérosztály: Budapest.
- 25 2. lakbérosztály: Debrecen, Győr, Kaposvár, Miskolc, Pécs, Sopron, Szeged, Szolnok, Szombathely.
- 26 3. lakbérosztály: Eger, Kecskemét, Kispest, Komárom-Ujváros, Nyíregyháza, Pesterzsébet, Rákospalota, Sátoraljaújhely, Székesfehérvár, Újpest.
- 27 4. lakbérosztály: Baja, Balassagyarmat, Békéscsaba, Budafok, Cegléd, Esztergom, Gödöllő, Gyöngyös, Gyula, Hatvan, Hódmezővásárhely, Jászberény, Kalocsa, Keszthely, Makó, Nagykanizsa, Pápa, Salgótarján, Szekszárd, Szentcs, Szikszó, Tapolca, Vác, Veszprém, Zalaegerszeg.
- 28 5. lakbérosztály: Alag, Albertfalva, Alsógöd, Balatonfüred, Bánréve, Berettyóújfalu, Békés, Cellőmölk, Cinkota, Csepel, Csongrád, Csorna, Csurgó, Diósgyőr, Dombóvár, Dunaharaszti, Dunakeszi, Felsőgöd, Hejőcsaba, Kapuvár, Kis-kunfélegyháza, Kiskunhalas, Kisvárd, Kőszeg, Magyaróvár, Mátészalka, Mezőkövesd, Mezőtúr, Mohács, Moson, Nagykálló, Nagykáta, Nagykovács, Nyírbátor, Oroszáza, Ózd, Pestszentlőrinc, Pestújhegy, Putnok, Ráckeve, Rákoscaba, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sasalom, Sáropatak, Sárvár, Sásd, Siklós, Siófok, Sopronbánfalva, Soroksár, Szarvas, Szentendre, Szentgotthárd, Szerencs, Szigetvár, Tata, Tiszafüred, Tóváros, Törökszentmiklós és Sárvár.
- 29 Egyéb a többi lakbér-osztályba nem tartozó állomáshelyek.
- 30 Az a) alatti tételek a 3, vagy ennél több családi pótlék élvezetében állók részére.
- 31 Az b) alatti tételek a 2, vagy ennél kevesebb családi pótlék élvezetében állók és nőtlenek részére.

A lakhatás biztosítására az elsődleges megoldás a természetbeni (szolgálati) lakások lettek volna a laktanyákban vagy a tiszti házakban. Azonban ezeknek a száma nem volt elegendő és a fellépő, majd az első világháború során súlyosbodo lakáshiány arra készítette a Honvédelmi Minisztériumot és a helyhatóságokat, hogy házépítéseket vagy laktanya-átalakításokat tervezzenek.<sup>32</sup>



Tiszti lakás alaprajza a gróf Andrássy-laktanya (Budapest, X. Hungária körút 9.) tiszti épületének I. emeletén, 1927



Tiszti lakás alaprajza a Ferenc József lovassági laktanya (Budapest, X. Kerepesi út 49.) 3. számú tiszti lakóházának I. emeletén, 1927

32 A HM iratok között egyelőre nem találtam olyan statisztikai adatokat tartalmazó dokumentumot, ami azt mutatná be, hogy bizonyos időszakban mekkora volt azoknak a tiszteknek (tiszti családoknak) az aránya, akik laktanyákban, vagy azon kívül bérelt lakásban, illetve saját lakásban laktak. Elképzelhető, hogy ilyen adatsor a helyőrségek iratanyagában található, ezek átnézése azonban további kutatást igényel.

## Tiszti lakásmegoldási kísérlet Budapesten, 1924-ben

1924-ben Budapesten a katonatisztek elhelyezését nehezítette az általános lakásínség és a szállodai elszállásolás drágasága is.<sup>33</sup> Mivel a lakáspiaci helyzet nem javult, Sipőcz Jenő főpolgármester javasolta, hogy a katonatiszteket elsősorban a laktanyákban helyezték el.<sup>34</sup> A székesfővárosi tanács ülésén elfogadták azt az indítványt, hogy Budapest költségén két-két emelet-ráépítéssel bővítsék a Ferenc József lovassági laktanya (Budapest, X. kerület Kerepesi út 49.) VIII/a. és b. legénységi épületét. A teljes költségviselésért cserébe a főpolgármester azt kérte a honvédelmi minisztertől, hogy bocsássa a főváros rendelkezésére a megjelölt épületeket és adjon biztosítékot arról, hogy a kibővített épületek mindaddig a város használatában maradnak, amíg katonatisztek elszállásolására használják. Kérte továbbá, hogy a nőtlen tisztok lakásainak berendezéséhez szükséges asztalok, székek és szekrények előállításához a honvédség adjon megfelelő mennyiségű és minőségű faanyagot vagy egyelőre tekintsen el a szekrények beszerzésétől. A költségtakarékosság érdekében javasolták, hogy az arra alkalmas szobákba két-két nőtlen tisztet helyezzenek el.

1924 novemberére mindkét épületet két-két emelettel toldották meg tiszti lakások kialakításának céljából.<sup>35</sup> Az építkezést 1924 augusztusában kezdték meg és elkészültét december közepére tervezték. Az egyik épületet nős tisztok, a másikat nőtlen tisztok számára akarták kialakítani. A nős tisztok számára emeletenként hat-hat, tehát összesen 24 lakást alakítottak ki. Minden lakás két szobából, előtérből, konyhából, fürdőszobából, kamrából és klozetből állt. Tartozott hozzájuk egy-egy elkülönített padlásrész és két – az istállóból kialakított – fás- és szeneskamra. A nőtlen tisztok számára a másik épületben nyolc fürdőszobával ellátott egy szobás lakást, illetve 56 zárt folyosóról nyíló szobát alakítottak ki. A nőtlen tisztok lakásához csak előszoba tartozott a fürdőn kívül, de mindegyikhez kiutaltak egy-egy fűskamrát. Ide a székesfőváros tanácsa rendelte meg – a teljesen felszerelt kincstári ágyak kivételével – a berendezési tárgyakat. A lakások szétosztásában a tanács és a városparancsnokság együtt döntött. A tisztok által fizetendő szállásilleték megállapításában a székesfőváros a honvédelmi miniszter segítségét kérte, mint ahogy a nőtlen tiszti lakások tarításának és esetleges kiszolgálásának ügyében is.

33 A szállodai elhelyezésre az elszállásolási törvény adott lehetőséget.

34 Budapest Székesfőváros polgármesterének (Sipőcz) levele a Honvédelmi Miniszterhez, Budapest, 1924. május 21. 635/1924. kgy. sz. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) HM 1924. 11. osztály általános – 9288. szám (1526. doboz)

35 Budapest Székesfőváros tanácsának jelentése a Honvédelmi Miniszter számára a Budapest, X. kerületi Ferenc József lovassági laktanya legénységi épületeinek emeletráépítésével kapcsolatban, 1924. november 17. HL HM 1924. 11. osztály általános – 9288. szám (258.326/1924.-IV.) (1526. doboz)

## Katonai lakás-igénybevételek szabályozása, „katonai lakások”

Az 1920-as évek közepén a lakásügyi megkötöttségek fokozott oldásával párhuzamosan felülvizsgálták a honvéd személyek lakásügyeit és az ebben az ügyben kötött szerződéseket.<sup>36</sup> Döntés született, hogy a tízezernél kevesebb lakosú településeken, ahol a lakások szabad bérbeadási joga volt érvényben, lakást hatóságilag igényben venni a honvédség részére tilos. Ezekben a községekben lakást vagy bármilyen más ingatlant csak a tulajdonossal megkötött bérleti szerződés alapján lehetett igénybe venni, kivéve a beszállásolási törvényben meghatározott eseteket és kötelezettségeket. A városokban és a tízezernél nagyobb lélekszámú településeken és ott, ahol a szabad bérbeadási jogot a népjóléti és munkaügyi miniszter felfüggesztette, a lakásügyi hatóságokon keresztül lehetett ingatlanhoz jutni. Természetesen itt is kivételt jelentett a beszállásolás. A lakásügyi hivataloknál a honvéd személyek lakhatási ügyeinek megoldásában nyújtott segítséget a hatósághoz kirendelt összekötő tiszt. Más helyre áthelyezett vagy kinevezett tényleges katona megüresedett lakását csak akkor lehetett hivatalból igénybe venni és másik honvédszemélynek kiutalni, ha sem a tulajdonos, sem annak fel- vagy lemenő ágbeli rokona vagy testvére nem akart beköltözni, valamint ha az előző katonával még nem bontotta fel – bíróság által elfogadott módon – a bérleti szerződést.

„Katonai lakásnak” csak azt a lakást lehetett tekinteni, amelynek bérlője tényleges honvédszemély volt, ha a bérlő nyugállományú vagy más okból kifolyólag nem tényleges katona volt, a lakás elvesztette katonai jellegét. A katonai lakások esetén a parancsnokságoknak csak arra volt joguk, hogy kijelöljék a honvédszemélyek által bérelt lakásokat, de azokat csak a polgári lakáshatóság utalhatta ki. Ezért kérdéses esetben a hatóságnak és a bíróságoknak joguk lehetett a honvédszemélyeket kilakoltatni. A honvédség tekintélye azonban megkövetelte, hogy a hozzátartozó személyek ne tegyék ki magukat kényszer-kilakoltatásnak, ezért a Honvédelmi Minisztérium azt javasolta, hogy – a nem hatóság által kiutalt – megüresedett lakást vagy lakrészt a karhatalom alkalmazása előtt hagyják el. Azért hogy ez az állástekintélyt jelentősen csorbító esemény semmiképpen ne történhessen meg, a lakásügyi hatóság minden esetben értesítette a kilakoltatást elrendelő határozatáról az illetékes honvéd állomásparancsnokságát. Amennyiben a kilakoltatott honvédszemélynek a polgári lakásügyi hatóság nem ajánlott megfelelő lakást, vagy ajánlott ugyan, de azt a katona nem fogadta el, az állomásparancsnok gondoskodott kincstári elhelyezésről. Ha az elhelyezés ilyen módon nem volt lehetséges, akkor a parancsnok halasztást kért a hatóságtól és a bíróságtól, végső esetben a népjóléti és munkaügyi minisztertől.

36 Az M. Kir. honvédelmi miniszter 23.227. elnöki 11. – 1924. számú körlevele valamennyi m. kir. honvéd vegyesdandár parancsnokság, m. kir. honvéd városparancsnokságnak, a budapesti lakáshivatalnál beosztott katonai összekötő, a Népjóléti Minisztérium lakásügyi főosztályába beosztott összekötő részére. Budapest, 1925. május 25. HL HM 1924. 11. osztály általános – 9288. szám (1526. doboz)

## Katonai megoldási kísérletek az 1930-as évekből

Dacára az 1920-as években megkezdődött építkezéseknek, az 1930-as évekre sem javult a katonatisztek természetbeni (szolgálati) lakásokkal való ellátottsága. A honvédelmi miniszter a minisztériumhoz beérkezett hangulatjelentések alapján utasította a HM 11. osztályát,<sup>37</sup> hogy javaslatokat dolgozzon ki a probléma megoldására. Első kézenfekvő megoldásnak új, tiszték számára készülő lakóházak építése kínálkozott, de ez olyan költséges volt, hogy megvalósítása a nehéz gazdasági helyzetben lehetetlennek bizonyult.<sup>38</sup> A takarékoság miatt merült fel, hogy csak a fontosabb helyőrségi állomásokon (Budapest, Pécs, Debrecen) próbálják orvosolni a lakásproblémát.<sup>39</sup> A természetbeni (szolgálati) lakások kiutalása azonban továbbra is alapvető problémákat vetett fel. A családos tiszték egy része például gyermekeik érdekében a külső városrészeket, míg mások a belvárost részesítették előnyben. A kisebb családdal rendelkező, magasabb rangú személyek beérték kisebb lakással is, mint ami a rangfokozatukhoz járt, hogy spóroljanak a lakbérilletményből. A jobb anyagi körülmények között élő tiszték saját lakásban éltek, így őket hátrányosan érintette a természetbeni (szolgálati) lakások kiutalásának rendszere.

A legfőbb érv a teljes tisztikar természetbeni (szolgálati) lakásokkal való ellátásával szemben – azonkívül, hogy horribilis összegbe került volna – az volt, hogy tervezték a lakbérilletmények rendezését a bérleti díjak figyelembe vételével, így mindenki fedezni tudta volna a megfelelő, állászerű lakás költségeit.

Budapesten három lakóház felépítését tervezték, amely 200 tiszti és 30 altiszti lakást foglalt magába. A tervek szerint a házak kincstári telkeken épülnek fel beruházó segítségével, amelynek költségei 35 év alatt tisztán a lakbérekből térülnek meg, és a megtérülés után a Honvédelmi Minisztérium tulajdonába kerül az ingatlan. A háztartási költségeket (adók, víz-, gázdíjak, szemétfuvarozás, tatarozási költségek) a házakban elhelyezkedő üzlethelyiségek béréből állnák.<sup>40</sup> A három lakóház felépítésének tervezett helyszínei a következők voltak: 1. Protunovszky féle telek a Ludovika Akadémiánál,<sup>41</sup> 2. a Visegrádi és Korall utca sarkán lévő és a Nyugdíjjáruelék Alap kezelésében álló telek, 3. a Lehel utcai kocsizó és lovaglótér azon része, amelyen az Eklézsia rt. sporttelepe található. Mindhárom terület a kincstár tulajdonában volt.

Pécsett a 10 tiszti lakás teljesen vállalkozói alapon épült volna fel és itt is a mindenkori illetményes lakbér a törlesztés alapja. Ahogy Debrecenben is, anynyi eltéréssel, hogy az építési telket a város biztosította ingyen.<sup>42</sup>

37 HM III. csoport főnökség 11. osztály, ügyköre: Laktanyák, lő- és gyakorlóterek építkezése, átalakítása és karbantartása. Lakberendezési tárgyak ügyei. Elhelyezési ingatlanok nyilvántartása.

38 A 90 darab lakás majdnem 3 millió pengőbe került volna. Lásd: HL HM 1930. 11. osztály elnöki 101.795. szám.

39 Lásd: HL HM 50.952/11-1930.

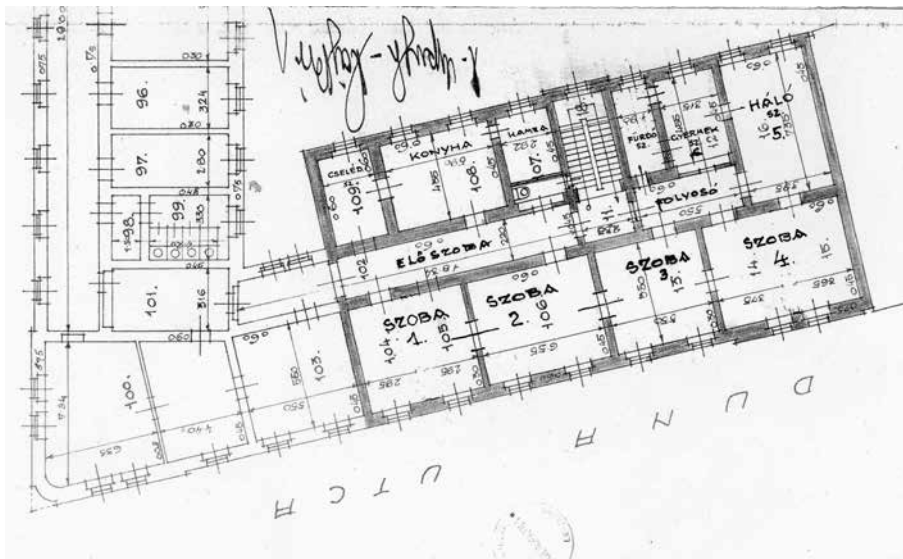
40 A Kármán és Fazekas okl. mérnök-építőmester Budapest ajánlata a Honvédelmi Miniszternek, 1930. augusztus 21. HL HM 1930. 11. osztály 72.335. szám melléklete.

41 Pontos címe nem ismert.

42 HL HM 1930. 11. osztály 72.335. szám melléklete.

A javaslatot elvi döntés meghozatala érdekében 1930. szeptember végén felterjesztették Gömbös Gyula, honvédelmi miniszternek. A miniszter október 13-án úgy döntött, hogy a javaslatot, és egyben a lakásrendezési ügyet 1931. október 1-jéig „félreteteti”.<sup>43</sup>

### Ideális tisztai lakásméreték, a parancsnoki lakások problémái



*Parancsnoki lakás a Lobkowicz-laktanyában (Budapest, IV. Veres Pálné utca 1.), 1930*

Az 1879-es beszállásolási törvény ajánlást tett arra vonatkozóan, hogy a rangfokozatokhoz hány helyiség járjon. A szobaszámokat illetően a táborszernagyokat nyolc, a táborszernagyokat, lovassági tábornokokat hét, az altábornagyokat hat, a vezérőrnagyokat és ezredeseket öt, az alezredeseket és őrnagyokat négy, a századosokat három, a főhadnagyokat két és a hadnagyokat egy szoba illette meg. A budapesti tisztai ház építéskor 1930-ban az altábornagyok számára öt, a tábornokok és ezredesek számára négy, az alezredesek, őrnagyok és századosok számára három, az alacsonyabb beosztású századosok, főhadnagyok és hadnagyok számára két szobás lakásokat terveztek.<sup>44</sup>

Az ideális lakásméretekkel nem csak az volt a probléma, hogy nem álltak megfelelő számban rendelkezésre, hanem az is, hogy a kirendelt négy-hat szobás parancsnoki lakásokat a tisztok nem tudták bebútorozni, így rendeltetészerűen

<sup>43</sup> A javaslat további sorsáról nincs információ.

<sup>44</sup> A Kármán és Fazekas okl. mérnök-építőmester Budapest ajánlata a Honvédelmi Miniszternek, 1930. augusztus 21. HL HM 1930. 11. osztály. 72.335. szám melléklete.

használni sem. Ezenkívül gondot jelentett, hogy a parancsnoki beosztású tisztek nagy része nem rendelkezett olyan illetménnyel vagy nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy a nagy lakásokat megfelelő személyzettel rendben tartsa. A társadalmi elvárás szerint ugyanis egy négy-hat szobás lakás gondozására egy mindenes cseléd nem volt elegendő, két cseléd tartását azonban anyagi helyzetük nem tette lehetővé.<sup>45</sup>

A parancsnoki lakások akár a laktanyák egyes szárnyaiban, akár különálló épületben helyezkedtek el – a kívánalmaknak megfelelően – négy-hat szobásak voltak. Konyha, kamra, fürdőszoba, WC, előszoba, cselédszoba tartozott hozzájuk. A szobák funkcióit már a tervrajzokon jelölték: nappali, ebédlő, háló, gyermekszoba, fogadószoba.<sup>46</sup> A vezérkar főnökének kiutalt lakás a Dísz tér 18. szám alatti épület I. emeletén, hat szobából (ebédlő, szalon, háló, gyermekszoba, dohányzó, vendégszoba), két kisebb kamrának nevezett helyiségből (cselédszobaként használható), egy konyhából, éléskamrából, hallból, fürdőszobából és két WC-ből állt, pince- és padlárésszel is kiegészült.<sup>47</sup>

#### Az ideális tiszti lakás

A tiszti lakások építéséhez benyújtott tervek bírálataiból kaphatunk képet arról, milyennek képzelte el a hadseregvezetés az ideális tiszti lakást. A szobák belmagasságánál a három méter feletti nagyságot tartották megfelelőnek, alacsonynak és nyomasztónak ítélték meg 2,8 méteres magasságot. Szobanagyságot illetően hálószobának és ebédlőnek a 20 m<sup>2</sup> feletti, gyermekszobának a 10 m<sup>2</sup> feletti nagyságot tartották ideálisnak. Fontos volt, hogy a szobákat egyenként, közvetlenül meg lehessen közelíteni, ne egymásból nyíljanak. Nagy hangsúlyt fektettek a természetes fényviszonyokra. Kifogásolták azokat a lakásokat és terveket, ahol bizonyos helyiségek csak másodlagosan, valamilyen más helyiségen keresztül kaptak fényt. Pártolták a kétszárnyú ajtókat. A legtöbb kíváncsi mögött az húzódhatót meg, hogy a tisztek lakásainak bizonyos mértékben reprezentálnia kellett.<sup>48</sup>

#### Lakásügyek a honvédelmi minisztériumban, a HM 11. osztály ügyei

A Honvédelmi Minisztérium a már meglévő lakásokat az általuk elképzelt ideálishoz próbálta közelíteni. A laktanyákban található tiszti lakások átalakításának ügyei is a HM 11. osztályhoz tartoztak. Az alábbiakban felsorolt példákon keresztül mutatjuk be, hogy az osztály pontosan milyen feladatokban,

45 Kincstári természetbeni lakások rendszeresítése parancsnokok számára, 1930. február 3. HL HM 1930. 11. osztály elnöki 101.775. szám.

46 Parancsnoki lakás-alaprajzok. HL HM 1930. 11. osztály 102.239. szám.

47 A m. kir. honvéd vezérkar főnöke és a honvéd főparancsnok gyalogsági szemlélője részére létesített álláshoz kötött lakások kiutalása, 1930. október 25. HL HM 1930. 11. osztály 87.277. szám.

48 Az építési osztály véleménye. Pécs, április 28. HL HM 1930. 11. osztály 39.177. szám.

milyen hatáskörben járt el, intézkedett, hogyan igyekezett megközelíteni az elképzelésekhez.

A Hadik-laktanya (Budapest, Horthy Miklós – ma Bartók Béla – út 24–26.) harmadik emeletén Szauer Pál főhadbiztos és családja három szobát foglalt el. A főhadbiztos kérelmet nyújtott be, hogy szüksége lenne egy nagyobb lakásra, mivel hat serdülő korú, másnemű gyermeke van. Az a döntés született, hogy az eddigi három szobás lakáshoz csatolnak egy rendelkezésre álló üres helyiséget, hogy a leány- és fiúgyermekek egymástól elkülönítve élhessenek, mivel ez „erkölcsi szempontból feltétlenül szükséges.”<sup>49</sup>

A miskolci Ilonaudvarban található tisztilakban az egyik földszinti lakásban a Honvédelmi Minisztérium költségére cserélték ki a gombás fapadlót 1400 pengő értékben.<sup>50</sup>

Kékesy Pál lakásának kifestése ügyében is a 11. osztály volt illetékes. Ide nyújtott be kérvényt a lakásbérlő. Kékesy a budapesti Alkotás utca 3. szám alatti magyar királyi 3. számú honvéd és közrendészeti kórház tiszti lakóépületében, az első emeleten kapott lakást, amely két szobából, előszobából, konyhából és kamrából állt. Az átvétel előtt kifestették, azonban a lakás a kérvény szerint még így is rossz állapotban volt, megrepedt a mennyezet, a vakolat több helyen hullott, a válaszfalak a nagy belmagasság miatt remegtek és a konyhában lepergett több helyen az olajfesték, a kályhacső nem illeszkedett rendesen, ezért füstös lett a fal. A rossz minőségű régi festés okát a bérlő abban látta, hogy a lakást kórteremből alakították ki és nem távolították el az aljzatfestéket. Így a lakás egészének újrafestését kérte az illetékes osztálytól.<sup>51</sup>

A Károly főherceg laktanyában (Budapest, V. Juhász Andor – ma Falk Miksa – utca 9. – Honvéd utca 28–30.) Salyva János gazdasági főelőadó lakásában a hajópadlót parkettára cserélték és az elektromos művek által kifogásolt, falra szerelt, papírszigetelésű, tűzveszélyes vasvezetékeket falba fektették. Vörös János főelőadó lakásában pedig a helyiségek beosztását változtatták meg, mivel a konyhába eredetileg – a cselédszoba miatt – a fürdőszobán és a WC-én keresztül lehetett bejutni.<sup>52</sup> A hivatal célkitűzése volt, hogy az egészségtelen kincstári lakásokat rendbe hozassa.

Az ingóságok feletti rendelkezés szintén az osztályhoz tartozott. Seibriger Emil nyugállományú százados azért fordult a minisztériumhoz, hogy utaljanak ki neki a miskolci huszár laktanyából egy feleslegessé vált fürdőkádát. Kérését azzal indokolta, hogy feleségének hülési fájdalmai vannak, amit meleg fürdővel lehet gyógyítani és kisgyermekének fürdetéséhez is szükség lenne a kádra. A kiutalás megtörtént, a kád karbantartására kötelezték, illetve annak visszaszolgáltatására, ha már nincs rá szükség, ezenkívül felszámítottak koptatási díjat is, annak ellenére, hogy a hivatal megjegyezte, hogy a tiszti lakások mindegyikében van fürdőkád, így a különállóra nincs szükség.<sup>53</sup>

49 Lakásbővítési engedély, HL HM 1930. 11. osztály I. 31. 72.730. szám.

50 Engedély, 1929. december 21. HL HM 1929. 11. osztály I. 31. 9553. számhoz.

51 Kérvény, 1930. január 27. HL HM 1930. 11. osztály I. 31. 9553. szám.

52 Javaslatok. HL HM 1930. 11. osztály I. 31. 19.748. szám.

53 Kádbérleti dokumentum, 1928. október 16. HL HM 1930. 11. osztály I. 31. (2234. doboz)



A kiutalt lakásokban lévő ingóságok cseréjét is a 11. osztályon keresztül lehetett intézni. Tolnay Dezső nyugállományú százados számára 120 pengőt utaltak ki 1929-ben, hogy a Vilmos főherceg laktanyabeli (Budapest, Róbert Károly körút 53.) lakásában kicserélje a takaréktűzhelyet. A benyújtott kérelmében leírta, hogy eleve rossz állapotban vette át a készüléket, s megpróbálta rendbe hozatni, de nem sikerült. A kérdéses tűzhelyet a magyar királyi 1. honvéd vegyesdandár-parancsnokság építési osztálya is megvizsgálta és javasolta cseréjét.<sup>54</sup>

A szolgálati hely változtatása miatt szükséges költöztetések intézése is a HM 11. osztály feladatkörébe tartoztak. 1931 decemberében például az osztály terhére számolták el a Kánya Lajos szertári tisztviselő nyugállományba helyezésekor felmerülő átköltözés költségeit.<sup>55</sup>

### Házirend tiszti házhoz

A tiszti házak és lakások számára házirendek készültek, amelyek szabályozták a lakók életét. A Budapest, Dísz tér 18. szám alatti tiszti épület lakóinak a következők voltak a kötelességei: ügyelniük kellett a kapu nyitvatartási idejére és a kulcsra, amit éjjel használhattak; teljes körű felelősséggel tartoztak a lakásokért és a bennük lévő kincstári berendezésekért; a helyiségeket csakis lakás céljára használhatták; énekelni, zenélni, hangosan szórakozni csak este 10-ig lehetett; albérlőt nem tarthattak. A hulladékot az udvaron lévő szemétláda-ba kellett helyezni, figyelni kellett a víz- és villanyvezetékekre, takarékoskodni illett a villannyal és vízzel is. A lakásokban nagyobb mozsarakban törni és fát vágni tilos volt. Porolni az udvaron elhelyezett porolón lehetett reggel 7-től 10 óráig. Fehérneműt nem volt szabad az ablakokban szárítani. A padlásra reggel 8-tól alkonyatig lehetett felmenni, nyílt lángú világító eszköz használata nélkül. Mindenhol be kellett tartani a tűzvédelmi szabályokat, nem lehetett gyúlékony anyagot tartani sem a padláson, sem a pincében. A tűzhelyek, kályhák és csövek tisztítatása a lakók kötelessége volt. Az épületbe házalók, ügynökök nem léphettek be és hirdetések, falragaszok kihelyezése is tilos volt. Kuttyát a lakók csak saját lakásaikban tarthattak.<sup>56</sup>

### Lakásbérletek, saját tulajdonú otthonok

Mint erről már említés történt – természetbeni (szolgálati) lakás kiutalás lehetősége híján – a tisztek lakást bérelhettek vagy természetesen lakhattak saját tulajdonú otthonukban is. A HM 11. osztály iratai mellett a házassági engedélyeztetések dokumentumai között bukkanunk olyan jellegű iratokra, amelyek segítenek a tiszti lakások megismerésében. Ugyanis egy tiszt házasságkötésekor

54 Kérelem és engedély. HL HM 1929. 11. osztály I. 31. 53.566. szám. (2048. doboz)

55 Elszámolás, 1931. december 19. HL HM 1931. 11. osztály I. 31. 93.837. szám

56 Házirend a Dísz-tér 18. sz. alatti tiszti lakóépület részére. HL HM 1930. 11. osztály 87.277. szám melléklete.

az engedélyeztetési eljáráshoz be kellett nyújtani olyan iratokat, amelyek igazolják, hogy házasság esetén állászerű lakásban fog élni az új házaspár. Nyilatkozhatott erről a lakást bérbe adó tulajdonos, mint például tette azt Ducsay Jenő előadó és Szekér Paulina egybekeléskor a leendő főbérlő: Debrecenben két évre kiadott a házásoknak egy három szobás lakást. De van az iratok között egy főjegyzői nyilatkozat is arról, hogy a vőlegény kérésére két szobás lakást biztosítanak – egy, a dokumentumon meg nem nevezett – községben. És ha ez még nem lett volna elég: a leendő após is igazolta, hogy biztosít az ifjú párnak egy megfelelő, két szobás lakást mellékhelyiségekkel Makón.<sup>57</sup> Több esetben is előfordult, hogy biztosra ment az ifjú pár és több, megfelelő lakásról szóló nyilatkozatot egyidejűleg csatoltak kérelmükhöz. Így volt ez Kántor Imre tűzér-őrnagy és Luxander Klára házassága esetén is, amikor is az egyik dokumentum egy négy szoba hallos, központi fűtéses, kifogástalan berendezésű lakásról, a másik egy három szoba hallos, komfortos, szépen berendezettről, míg a harmadik egy két szoba hallos, modern, központi fűtéses, választékos ízléssel berendezett otthonról szól.<sup>58</sup>

A házassági engedély kéréseknél a bérbeadó tulajdonosok nyilatkozatai mellé csatolták a bérleti szerződés másolatát, amelyben szerepelt a lakás címe, miben léte és bérleti díja, valamint sok esetben biztosíték arra nézve, hogy a főbérlő öt évig nem emeli a díjat és nem mond fel. Jónás Tibor főelőadó-tűzér százados és Beeson Gabriella házasságakor özv. Bossányi Istvánné tett nyilatkozatot a budapesti Thököly út 46. szám alatt lévő bérház III. emelet 18. számú lakásáról, amely két utcai szobából, elő-, fürdő- és cselédszobából, valamint konyhából, kamrából és WC-ből állt, 1929. augusztus 1-jén 1800 pengő volt egy évre a bérleti díja.<sup>59</sup>

Thurner Géza százados<sup>60</sup> és Pintér Ilona házasságakor is szükség volt annak hatósági igazolására, hogy Thurnernek állomáshelyén a tisztii állás tekintélyének megfelelő lakás áll rendelkezésére. Ezért itt is csatolták az iratokhoz a lakásbérleti szerződést. A dokumentum értelmében Manich Imre főmérnök Thurner Géza részére bútorozatlanul bérbe adta a Budapest, Várfook utca 8. szám alatti társasházban, a IV. emelet 7. számú, tulajdonát képező lakását. A szerződés 1929. október 1-jétől 1932. július 31-ig volt érvényes, ez idő alatt féléves felmondással lehetett felbontani. A lakbér évente 2000 pengő volt, négy részletben kellett fizetni, augusztus, november, február és május elején. A lakás festése és mázolósa a bérlő költségére történt, ha annak szükségét érezte. A bérbeadó csak a fürdőkályha, fürdőkád, takaréktűzhely, kályhák, ajtó- és ablakzárak, valamint a gázrezsó javíttatásának költségeit vállalta. A lakásban található berendezésekről leltárt

57 Ducsay Jenő főelőadó és Szekér Paulina házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Do–F (2070. doboz)

58 Kántor Imre tűzér-őrnagy és Luxander Klára házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek K–L (3160. doboz)

59 Jónás Tibor főelőadó-tűzér százados és Beeson Gabriella házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek G–Henk (2071. doboz)

60 *Szoleczky Emese*: „Utolsó ... állomásteste a M. Kir. Hadimúzeum” Thurner (Turányi) Géza emlékére. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea–Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 143–172. pp. A házasságra hivatkozik: 163. p.

készítettek. Ezeken kívül a bérlő köteles volt betartani a társasház házirendjét.<sup>61</sup> A tisztí állásnak megfelelő kelengyét, két szobára és konyhára való bútortartot és az előírt apanázst az ara nagynénje, Heim Antalné Bába Ilona biztosította.

Várjon Béla nyugállományú alezredes Budapest VIII. kerületi lakásáról a helyhatóság adott ki bizonyítványt, miszerint a József utca 3. számú földszinti 3-as lakás két szobás, konyhával és minden mellékhelyiséggel ellátott, főbérleti és teljesen berendezett lakás.<sup>62</sup> Hasonló igazoló nyilatkozatot tehettek a családtagok is, melyekben kijelentették, a házasság megkötése esetén átengedik lakásukat vagy néhány szobájukat. Ilyen típusú dokumentumot általában szülők, esetleg testvérek adtak ki. Echl Rezső nyugállományú százados és Hochstett Aranka házasságakor az ara vele egy háztartásban élő nővére tett nyilatkozatot arról, hogy az esküvő után elköltözik a közös lakásból, átengedve azt a házaspárnak.<sup>63</sup> Hrabál Ágost számvevőszéki főtisztviselő és dr. Hercegh Matild egybekelésekor a menyasszony anyja fel ajánlotta, hogy három szobás lakásban az esküvő után két szobát átenged a házaspárnak.<sup>64</sup> Ugyanezt nyilatkozta özvegy Lázár Béláné lánya házassága esetén, ő maga a másik lányához készült költözni.<sup>65</sup> Leiher Ferenc százados és Deutsch Ilona házassága előtt az ara özvegy anyja nyilatkozott, hogy ellenérték nélkül átengedi a Thököly úti harmadik emeleti, három szobás lakást.<sup>66</sup> Marczell Béla és Babó Eszter házasságánál a menyasszony apja ígérte meg, hogy két szoba-konyhás lakást biztosít az ifjú párnak.<sup>67</sup> A Zsilinszky család esetén a vőlegény bátyja adott egy nyilatkozatot, miszerint két szobás, Pacsirta utcai, főbérleti lakását átengedi fivérének és feleségének.<sup>68</sup> Szilassy István százados és Kaiser Borbála házasságakor az ara apja azt ajánlotta, hogy a vőlegény mindenkor beosztási helyén lévő három szobás lakás bérét küldi el apanázs formájában. Felajánlotta továbbá, hogy házára emeletet épít lánya nevére.<sup>69</sup>

Egyébként házasságkötés esetén a természetbeni (szolgálati) lakás meglététől is nyilatkozatra volt szükség. Így volt Dr. Balázs András ezredorvos nősülésekor is. A számára kiállított helyőrségi igazolás szerint a berettyóújfalui Esze Tamás

61 Bérleti szerződés másolata. Thurner Géza százados, főelőadó és Pintér Ilona házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály általános Házassági ügyek T–U (2080. doboz)

62 Várjon Béla nyugállományú alezredes és Boér Tiborné Benrád Adél házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek V–W (2081. doboz)

63 Echl Rezső nyugállományú százados és Hochstett Aranka házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Do–F (2070. doboz)

64 Hrabál Ágost számvevőszéki főtisztviselő és dr. Hercegh Matild házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek G–Henk (2071. doboz)

65 Sándor György gazdasági előadó és Lázár Erzsébet házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Sa–Sö (2078. doboz)

66 Leiher Ferenc százados és Deutsch Ilona házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Kör–L (2074. doboz)

67 Marczell Béla és Babó Eszter házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek M (2075. doboz)

68 Zsilinszky Sándor nyugállományú százados és Gyürky Sára házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek A–C (3157. doboz)

69 Szilassy István százados és Kaiser Borbála házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek Sza–To (3163. doboz)

laktanyában a nős tisztí épületben egy két szobás lakást jelöltek ki neki, amelyben házasságkötéséig más nős tiszt nem igényli azt.<sup>70</sup>

#### Katonatiszti családok otthonai: saját tulajdonú házak

A levéltári források rendkívül szűkszavúan vallanak a katonatiszti családok otthonairól. A saját tulajdonú házakról azonban olykor-olykor képet kaphatunk abban az esetben, mikor a házassági óvadéktőke biztosítására a menyasszony leendő új családja otthonát ajánlotta fel biztosítékul. Ilyenkor bírói becslési eljárás keretében, helyszíni szemle során jegyzőkönyv készült az épületről. Mátyás István főelőadó és Medgyaszay Erzsébet 1929. augusztusi házasságakor az engedélykérő iratokból az derül ki, hogy a menyasszony a kaucióra a tulajdonát képező debreceni Rákóczi utca 63. szám alatti ingatlan ajánlotta fel. A tisztársak által kitöltött kérdőívek 7. pontja arra utalt, hogy az új, öttagú család (a vőlegény három gyermekével) az ara által hozományul kapott négy szobás, Rákóczi utcai házban fog lakni. Feltételezhető, hogy a becslési jegyzőkönyvben leírt épület és a család leendő otthona ugyanaz. A házról a következőket lehet megtudni a becslési jegyzőkönyvből: 135 m<sup>2</sup> alapterületű, alapincézett, masszív téglapépület, két utcai és két udvari szobával. Az utcai ablakok spaletta táblások, az udvariak vászonredőnyösek, a szárnyas ajtók nagyok, bélésborításúak, a padlót széles hajópadozat fedi, a belmagasság 3,45 m. A szobákban volt villanyvezeték, és öntött vaskályhával fűtötték azokat.<sup>71</sup>

Hasonló a helyzet Meiszner András főtisztviselő és özvegy Sándor Antalné Gaill Silka Eugénia házasságánál is. Itt az óvadéktőke alapja a leendő feleség tulajdonában lévő budapesti ház volt, amelyben – a tisztí kérdőívek válaszai szerint – a pár az esküvő után lakott. A jegyzőkönyv tanúsága szerint egy magas földszintes, kőből és téglából készült, háromnegyed részben alapincézett épületről volt szó. Az ajtók egy- és kétszárnyúak, béleltek és díszborításúak, a szintén díszborítású ablakok kívül-belül spalettázottak. A konyha, a fürdőszoba, a kamra és a veranda cementlap borítású, a helyiségek festettek, a nyílászárók mázoltak. A fürdőszobában fürdőkályha és fürdőkád volt, a konyhában vízvezetékekkel felszerelt kagyló. A házban a három lakószoba, a hall, az előszoba, a fürdőszoba, a klozet és a kamra a földszinten, a főző- és mosókonyha az alagsorban helyezkedett el. Az egész házban volt villanyvilágítás és vízvezeték.<sup>72</sup>

Tóth Béla százados és Hönig Margit Karolin házassága esetén is – az iratok szerint – a leendő otthon volt a biztosíték. Az esztergomi házat az ara

70 Dr. Balázs András ezredorvos és özv. Barabás Jánosné Bauliss Irma házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Kör–L (2074. doboz)

71 A debreceni Rákóczi utca 63. szám alatti ingatlan becslési jegyzőkönyve. Mátyás István főelőadó és Medgyaszay Erzsébet házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek M (2075. doboz)

72 A budapesti Beleznay utca 8. szám alatti ingatlan becslési jegyzőkönyve. Meiszner András és özv. Sándor Antalné Gaill Silka Eugénia házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek M (2075. doboz)

édesanyjával, özvegy Hönig Lászlóné Horacsek Ceciliával birtokolta 1929-ben. Később levették a házról a terhelést, mert a család értékpapírokat örökölt és azokra terheltek a kaució összegét. A kezdeti fedezetnek ajánlott és a későbbi otthonná vált házról a becslési jegyzőkönyv a következőket írta: az épület a város egyik legforgalmasabb részén fekszik, téglából épült, borított gerendafödémrel, deszkázott szelemenes fedélszékkal, horgonylemezzel és bádoggal borítva. Belmagassága 3,5 méter. Öt szoba, konyha, éléskamra, fürdőszoba, zárt veranda és klozet található benne, az udvari szárny alápincézett, itt van a mosókonyha. A szobákat kétszárnyú, üvegezett ajtók kötik össze. Az utcai szobák parkettázottak, az udvariak hajópadlóval borítottak, a konyha gránit terrazzo burkolattal van ellátva, a kapualj fakocka borítású. Az egész házban villanyvilágítás van.<sup>73</sup>

Házos György főhadnagy Stowasser János hangszergyáros Olga nevű lányát vette el, s az ifjú pár Stowasserék budapesti, Zaránd utcai családi házának két szobás lakásába költöztek be. A téglaház hajópadlóval rendelkezett, a fürdő és konyha oldalfalait fehér fajansszal borították, a szobákat cserépkályha fűtötte, a konyhában asztal-takaréktűzhely volt.<sup>74</sup>

Hosszú Géza százados és Árpád Erzsébet otthonáról házassági irataik alapján azt lehet megtudni, hogy a fürdőszobában olajlábazat, öntöttvas kád, fajanszmosdó és Neptun-kályha volt. A WC-ben fedeles tölgyfa ülődeszkás fajanszcsésze volt beépítve zománcozott öblítőtartállyal.<sup>75</sup>

### Az állásszerűen berendezett lakás

A becslési jegyzőkönyvek tehát elsősorban a lakások, házak külső és háztechnikai jellemzőivel foglalkoztak. A lakások berendezésére adatokat az ismerős tiszték által kitöltött a menyasszonyról és családjáról szóló kérdőív lakásviszonyokra rákérdező 7. pontjától remélhattünk. Erre a pontra azonban a nyilatkozók igen szűkszavú válaszokat adtak. Az állásszerűen berendezett lakásokat a következő szavakkal jellemezték: „szép polgári lakása van részben értékes berendezési tárgyakkal”<sup>76</sup>; „polgári kényelemmel berendezett”; „komfortos”; „jó berendezés, modern, igen csinos ízlésű”<sup>77</sup>; „középosztálynak megfelelő”, „középosztályszerű berendezés”; „úri módon berendezve”<sup>78</sup>; „modernül berendezett”; „megfelelően berendezett”;

73 Az esztergomi Simor János utca 31. szám alatti ingatlan becslési jegyzőkönyve. Tóth Béla százados és Hönig Margit Karolin házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek T–U (2080. doboz)

74 Házos György főhadnagy és Stowasser Olga házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek Gy–J (3159. doboz)

75 Hosszú Géza százados és Árpád Erzsébet házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek Gy–J (3159. doboz)

76 Bisits Tibor nyugállományú százados, főelőadó és Stancsu Albina utólagos házassági engedély kérése, 1928. december 29. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek A–C (2069. doboz)

77 Kertész József nyugállományú szertári főtisztviselő és Knessl Jozefa házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Ka–Kön (2073. doboz)

78 Lootz Gyula nyugállományú ezredes és dr. Lang Matild házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek Kör–L (2074. doboz)

„ízlésesen berendezve”; „állászerű követelményeket messze meghaladja, s így a legkényesebb igényeket is kielégíti”<sup>79</sup>; „bőséges és kifogástalan, jobb minőségű bútorzattal volt mindig ízlésesen berendezve”<sup>80</sup>. Mit is takarnak ezek a szavak, szókapcsolatok? Hogyan is néz ki egy középosztálynak megfelelő, állászerűen berendezett lakás?

A házassági iratok arról tanúskodnak, hogy az ara állászerű kelengyéjébe beletartoztak az új otthon berendezési tárgyai is. Általában szobaberendezésről és konyhabútorzatról volt szó. Szoboszlai Béla MÁV felügyelő 1924. július 8-án nyilatkozott arról, hogy leányának, Szoboszlai Csillának olyan kelengyét biztosít, ami tartalmaz egy teljes, modern, új, keményfa ebédlőbútorzatot, hozzávaló szőnyeggel és függönnyel; egy új és modern hálószoba bútorzatot ugyancsak hozzávaló szőnyeggel és függönnyel, illetve egy új konyhabútorzatot, minden mellékhelyiséghez szükséges felszerelést, a társadalmi állásnak megfelelő, szokásos ágyneműt, fehérneműt és ruhakelengyét.<sup>81</sup> Más esetben kihangsúlyozták, hogy a lakás felszerelési, berendezési tárgyait Budapesten veszik.<sup>82</sup>

### Egy tisztii család otthonának berendezése

A tisztiek és családjaik bútorzatáról nehéz pontos képet alkotni. A levéltári iratok között egyetlen olyan dokumentumfüzért sikerült találni, ami egy lakás bútorzatáról szól. Benkovich Imre nyugállományú huszár alezredes pert indított a kincstár ellen elraktározott bútorainak eltűnése és állagromlása miatt.<sup>83</sup> 1920. január 17-én kelt jegyzőkönyv szerint a felperes, Benkovich Imre nyugállományú huszár alezredes ingóságait megőrzésre a szombathelyi lovassági laktanya épületkezelőségének adta át, az ingóságok elhelyezésével és őrzésével a raktárost bízták meg. Az alezredes tulajdonjogát a laktanya parancsnokság nem vitatta. A megőrzésre átvett bútorok egy része azonban eltűnt, más része pedig annyira megrongálódott, hogy nem lehetett visszaadni. A budapesti központi királyi járásbíróóság arra kötelezte a kincstárat, hogy adja vissza az eddig vissza nem szolgáltatott ingóságokat vagy fizesse meg azok értékét. A szombathelyi magyar királyi honvéd-vegyesdandár parancsnokság átirata szerint a keresett bútorok közül csak két fotel és egy dívány volt meg, ezért az ingóságok értékének megtérítése alól a kincstárnak kibújni nem lehetett.

Később kiderült, hogy a bútorok egy részét árverésen értékesítették, s másik részük egyszerűen elveszett. A hiányzó darabok nem kerültek a budapesti magyar királyi államépitészeti hivatal kincstári építmények építési és karbantartási

79 Kiss Zsigmond gyógyszerügyi tisztviselő és Say Eleonóra házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek K–L (3160. doboz)

80 Szanter Gyula tisztviselő és Regdon Erzsébet házassági iratai. HL HM 1935. 13. osztály Házassági ügyek Sza–To (3163. doboz)

81 Bergmann József százados és Szoboszlai Csilla házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek A–C (2068. doboz)

82 Dr. Tóth Lajos előadóorvos és Vangel Anna házassági iratai. HL HM 1929. 13. osztály Házassági ügyek T–U (2080. doboz)

83 Benkovich Imre ny. huszár-alezredes pere. HL HM 1925. 11. osztály ált. 58.651. szám (1592–1593. doboz)

osztályának nyilvántartásába sem. A bíróság kimondta, hogy a károsult felperes más – az eredeti bútorokkal nem azonos – darabokat nem köteles elfogadni. A kincstár részéről felmerült, hogy az ingóságok tárolásáért őrzési díjat kér, de a jogügyi igazgatóság felhívta a figyelmet, hogy ebben az esetben a felperes tulajdonos számon kérhetné a bútorok állapotát az épületkezelőségen, hiszen az átvétel után a kincstár felelősséggel tartozott a bútorok sértetlen állapotáért. A meglévő bútorok is megrongálódtak és a laktanya padlásán heverték, így a bíróság semmi esetre sem állapíthatott meg őrzési díjat. A keresett bútorok a következők voltak: egy fényezett konzolasztal; egy biedermeier fényezett szekrény, ami íróasztalnak is használható; egy fényezett álló toilette tükör márványlappal és fiókkal; egy nagy kemény natúrfa ruhaszekrény alul fiókkal; három üres faláda; három lószőr matrac; egy utazóláda, egy könyvszekrény natúrfából, egy üvegajtóval és alul fiókkal; egy fegyverszekrény, felső részén két üvegajtóval, belül zöld posztóval bélelt, alsó szekrény két faajtóval; egy aranyozott keretű falitükör köszörült üvegből; két nagy fotel karfákkal, olivzöld mintázott szövettel; két kisebb fotel karfa nélkül, mintázott olivzöld szövettel; egy viaszosvászon mosdó alá és két fegyverfogas natúrrámás zöld posztóval, rajta őzszarvak és egy őzbak fejfel.

Ugyan a bíróság Benkovich igazát állapította meg, de az ügygel valami nem volt rendben. A felperes bútorai összértékét 14.640.000 koronában állapította meg, úgy, hogy az utolsó tételre, a két fegyverfogásra nem írt értéket. Ráadásul a listán a számozás szerint 15 tétel szerepel, de hiányzik a 6-os. Mindemellett a végösszeg nem egyezik a megítélt pénzzel, még akkor sem ha levonjuk a meglévő bútorok árát. Ezenkívül a periratok emlegetnek egy díványt, ami nem is szerepel Benkovich listáján.

Benkovich Imre lakásában – a listából kiindulva – két olyan bútortípus emelhető ki, amelyek összefüggésbe hozhatók foglalkozásával, a fegyverszekrény és fegyverfogas. A lakásokban előfordulhatott még néhány olyan berendezési tárgy, ami közvetlenül utalhatott arra, hogy a családfő katonatiszt volt. Ezek a dolgok leginkább a lakásdekorációival függtek össze, amire a korszakban egyébként is nagy hangsúlyt fektettek. Szinte minden otthonnal és életvitellel foglalkozó tanácsadó könyv külön fejezetet szentelt a lakások díszekre, a festményekre, szobrokra és más dísz tárgyakra.<sup>84</sup> A tisztai családoknál a családfő dolgozószobájában vagy a lakószobában helyet kapott egy fegyverfal, esetleg vadászattal összefüggő tárgyak, például agancsokkal díszített lámpa vagy csillár. A lovasságnál szolgálóknál szobadíszítésként – polcrendszerre szerelve – szolgáltak különféle lófelszerelések: nyergesek, szíjzatok, lovaglópálcák. A festmények és fényképek általában családtagokat vagy bajtársakat ábrázoltak. Dekorációnak használhatták a díszes táncrendeket is például a falvédő szélére feltűzve. Ezekről

84 Pl. Magyar úriasszony otthona. Szerk. *Szegedy-Maszák Aladárné–Stumpf Károlyné*. Budapest, 1934. Képekről és szobrokról; Kerámia, porcellán, üveg című részei vagy *Arányi Mária*: A kis háziasszony. Budapest, 1942. Lakásunk díszei; Képek és szobrok elhelyezése; Porcellán, üveg; Üvegipari műtárgyak; Modern kerámia című fejezetei.

a dekorációs technikákról tanúskodnak az Éder István<sup>85</sup> otthonában készült fényképek.<sup>86</sup>



*Éder István otthona, 1910-es évek*

85 *Ress Zoltán*: Akire mindenki jó szívvel emlékezik: Éder Miklós (1920–2009). A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 14. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2014. 318–333. pp. Éder István életrajzi adatai: 4. lábjegyzet; *Závodi*: 2006. i. m. 120. p.

86 A fényképeket Éder Miklós bocsátotta a rendelkezésemre.



Szintén díszítő és emlékeztető elemként használták a kiemelkedő elődök katonai relikviáit. Kitüntetések és néhány esetben kardokat foglaltak mély, díszes keretbe, esetleg színezett fényképeket kereteztettek be érdemjelekkel, emlékekkel, vagy például harctéri növényekkel együtt.

Készült néhány különleges bútordarab is, amely működésképtelen, hatástalanított fegyverből készült. Könyvespolcok, virágtartó állványok és ruhafogasok készültek szálfegyverekből, de lakásdíszként szolgáltak a fronton készített lőszerhüvely-vázák és más emléktárgyak. Bár ez utóbbiak nem csak a katonatiszti családoknál voltak megtalálhatóak.

### Összegzés

A tisztii lakásviszonyokat áttekintve kirajzolódik, hogy a kijelölt korszakban (a 20. század első felében) a katonatisztek és családjaiknak lakáskörülményei az országos állapotokhoz igazodtak. A példákban kiindulva világos, hogy a törvényben megjelölt ideális lakásméretekkal általában nem rendelkeztek. Átlagosan két-három szobás lakásokban éltek, több szobát a magasabb rangfokozatban lévőknél és esetleg a több gyerekes családoknál valószínűsíthetünk.

A tisztii család általában a családfővel költözött, ha őt – szolgálati okokból – áthelyezték. Ez volt a helyzet például a Szoleczky-családban, ebben az esetben a szülők 1921-ben kötöttek házasságot és családi életüket Esztergomban kezdték, majd együtt költöztek a családfő szolgálati helyére, 1926-ban Ipolytarnóca, majd négy év múlva Püskibe. Az apa 1931-es halála után költözött vissza az özvegy édesanya két fiával a családi tulajdonban maradt esztergomi házba.<sup>87</sup>

Az 1920-as, 1930-as évekre egyértelműen lecsökkent a lakások nagysága, a kis lakások váltak kívánatossá. A lakberendezési és életvitel-tanácsadó könyvek a kislakások otthonná varázsolásával foglalkoztak elsősorban.<sup>88</sup> Továbbra is fontos volt a megfelelő belmagasság, a fényviszonyok és újdonságként a szobák külön-bejáratúsága. Szinte minden példaként említett lakásban vagy házban volt villanyvilágítás és a legtöbbben vezetékes víz is. A fürdőszoba kiemelkedő szerepéről mi sem árulkodik jobban, mint hogy a becslési jegyzőkönyvek nagy figyelmet fordítottak a fürdők leírására.

A lakások berendezése a tisztii családoknál is követte a kor és a társadalom elvárásait, csak néhány bútordarab, illetve díszítő elem utalhatott a családfő foglalkozására. A tisztii családok – elsősorban az összetartó erőt képviselő asszony (feleség, anya) – próbáltak igazodni ahhoz a társadalmi réteghez, ahová tartoztak, vagy ahová tartozni gondolták magukat. A legtöbb esetben kerülték az olyan tárgyak, bútordarabok megjelenését a lakásban, ami a családfő foglalkozására utalt. A dekorációs elemként felszerelt fegyverek, katonai felszerelési tárgyak elsősorban legénylakásokban, esetleg férfi- vagy dolgozó szobák falain

87 Szoleczky Ferenc szíves szóbeli közlése.

88 *Gábor Eszter*: A polgári lakásigények mélyrepülése – az egyszobás cselédszobás lakás. In: *Házak, lakások, emberek*. Szerk. Bácskai Vera. *Budapesti Negyed*, XVII. évfolyam, 1. szám, 2009. tavasz, 91–122. pp. Hiv. r.: 98. p.

tűntek fel. Más volt a helyzet a háborús helytállást, hősiességet bizonyító dolgokkal. Ezekkel szívesen díszítették a nappali funkciót betöltő szobák falait.

A katonatisztek a köztisztviselőkkel, az alkalmazásban álló értelmiségiekkel együtt a középrétegek jellegzetes részét, a középosztályt alkották, összekapcsolta őket az azonos értékrend és életideál.<sup>89</sup> Azt azonban, hogy egy tiszt a középosztály alsó, felső vagy középső részéhez tartozott-e, már nagyban meghatározta a rendfokozata, hiszen nem igazán lehetett – ebből a szempontból – egy csoportba sorolni egy századost – mondjuk – egy altábornaggyal. Bár a századosi fizetést értékelték úgy, mint a középosztályi életszínvonalhoz elegendő bevételt.

A társadalom – társasági szempontból – alapjaiban azt várta el a tisztektől és családtagjaiktól, amit a középosztály tagjaitól, de a hadseregvezetés is kikötött számos apróságnak tűnő dolgot, ami jelentős erkölcsi, de gyakran anyagi terhet is rótt a tiszt családokra. A vizsgált időszak középosztályának egészére jellemző volt a lecsúszástól való félelem, ami ellen úgy próbáltak védekezni, hogy minden erővel ragaszkodtak a látszat megőrzéséhez. Egyértelmű volt azonban, hogy a tiszt fizetések nem tettek lehetővé fényűző életvitelt és ez párhuzamba állítható a hadsereg vezetése által meghirdetett puritánság és szerénység eszméjével.

A presztízs kívánalmakhoz képest a tiszt réteget nem dotálták eléggé. Mégis mi motiválta a katonatiszteket? A nyugati társadalmakban a tiszt hivatást nem fizették túl jó, így nem beszélhetünk gazdasági ösztönzőkről. A tiszteket ösztönözhetette a hivatásuk iránti szeretet, illetve a társadalmi kötelesség- és felelősségtudat, hogy szaktudásukat a társadalom javára fordítsák.<sup>90</sup> Az alacsony fizetésért, a sokszor fárasztó és egyhangú szolgálatért, valamint a gyökértelen életmóddért egyetlen kárpótlás volt: a kiváltságos tiszt státusz. A tiszteket megillette a *jus singulare*, ami szemben állt a kor felfogásában mindenkire érvényes *jus communale*-val. Ez a különjog kiváltságokat adott a tisztek számára, sőt társadalmi példaképpé állította őket.

89 *L. Nagy*: i. m. 184. p.

90 *Huntington, Samuel P.*: A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Budapest, 1994. 19. p.

## HOUSING CONDITIONS OF OFFICERS' FAMILIES IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The accommodation of officers and their families was regulated by Act XXXVI of 1879. The administrative authorities were obliged either to ensure accommodation in barracks or to provide these families with service flats. In any other case, soldiers were given rent allowances which covered their expenses for their tenancies. The housing shortage of the first half of the 20th century urged the Ministry of Defence and local authorities to plan housing estates and barracks reconstructions.

Emphatically, the primary function of the ideal officer's flat was to represent the social status of the occupants – each rank had its own size of flat regulated by law. However, officers were often given too spacious flats which they were unable to furnish properly and they had difficulty in employing a sufficient number of servants and later in keeping them.

The furniture of officers' flats followed the social expectations of the period – only certain pieces of the furniture and decoration were supposed to refer to the profession of the head of the household.

DIE WOHNUNGSVERHÄLTNISSE DER OFFIZIERSFAMILIEN IN DER ERSTEN HÄLFTE  
DES 20. JAHRHUNDERTS

Die Unterbringung von Offizieren (Gagisten) und ihren Familien wurde im XXXVI. Gesetzesartikel des Jahres 1879 geregelt. Gemäß der Möglichkeiten mussten sie in Kasernen untergebracht werden, beziehungsweise wurden die Verwaltungsbehörden dazu verpflichtet, ihnen Naturalwohnungen (Dienstwohnungen) zur Verfügung zu stellen. Falls dies nicht möglich war, erhielten die Soldaten Mietbezüge (eine Art Gebühr), mit denen sie ihre Unterkunft selbst mieten konnten. Der Wohnungsmangel in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts veranlasste das Landesverteidigungsministerium und die Lokalbehörden, den Bau von Wohnungen oder den Umbau von Kasernen in Plan zu nehmen.

Die Primärfunktion der idealen Offizierswohnung war ausdrücklich die Repräsentation, auch die Größe der Wohnung wurde geregelt, die dem jeweiligen Dienstgrad angemessen war. Bei den ausgewiesenen, zu großen Wohnungen erwies sich allerdings oft das Problem, dass die Offiziere sie weder entsprechend möblieren noch das nötige Personal einstellen und bezahlen konnten.

Die Einrichtung der Wohnungen folgte auch bei den Offiziersfamilien den Erwartungen der Zeit und der Gesellschaft, nur einige Möbelstücke und Dekorationselemente wiesen auf den Beruf des Familienoberhauptes hin.

